

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ר ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים וארבע

פרשת תזריע (תשכ"ח) פרשת "החדש הזה לכם" שמות כ' א' - כ'
| השבוע לא יופיע |
| עלון הדרכה |

א. ממדרי חז"ל

ז' ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף

יג. והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם.

מכילתא (י"ב ז') "ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף" - מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? ת"ל: (ה' י"ג) "וראיתי את הדם" הבראה לי ולא הבראה לאחרים. דברי ר' שמעון. ר' יונתן אומר: מבפנים. אתה אומר מבפנים, או אינו אלא מבחוץ? ת"ל: "והיה הדם לכם לאות" - ולא לאחרים לאות. ר' ישמעאל אומר: מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואים ומעיהם מתחתכין.

מכילתא (י"ב י"ג) "וראיתי את הדם". היה ר' ישמעאל אומר: והלא הכל גלוי לפניו (דניאל ב') "ידע מה בחשוכא ובהורא עמיה שרא", ואומר (תהלים קל"ט) "גם חשך לא יחשיך ממך". ומה ת"ל "וראיתי את הדם"? אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם.

"וראיתי את הדם" - רואה אני דם עקדתו של יצחק, שנאמר (בר' כ"ב) "ויקרא אברהם שם המקום ההוא 'ה' יראה".

ולהלן הוא אומר (דברים הימים א' כ"א) "וכהשחית, ראה ה' וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית: 'רב עתה הרף ידיך'". מה ראה? דם עקדתו של יצחק.

להבנת דברי המכילתא הנ"ל השווה:

רמב"ם: מורה נבוכים ג' מ"ו

...שהמצרים היו עובדים מזל מלה, מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן, והיו מואסים רועי צאן, אמר (מ' כ"ב) "הן בזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו". ומפני זאת הכונה בעצמה צונו לשחוט כבש בפסח ולהזות דמו במצרים על השערים מבחוץ, לבקות עצמנו מן הדעות ההם ולפרסם שכוונתם, ולהביא לחאמין, שהמעשה אשר יחשבו בו שהוא סיבה ממיתה, הוא המציל מן המות. ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לבגוף, במול פרסום העבודה, בעשות כל מה שמרחיקין אותו עובדי ע"ז.

ר' יעקב צבי סקלגבורג: "הכתב והקבלה"

...באמת היו בישראל דברים מונעים הגאולה, כמו שאמרו רבותינו, שהיו ע"א במצרים, והיה רצונו ית' לטהרם, וצוה עליהם קרבן פסח, ובזה יודע, כי שבו מורכם הרעה בשחיתת האלוה עצמו אשר היו עובדים אותו; והנה אות האהבה השלמה הוא לבלי יכנס בלב האוהב שום פחד ודאגה מאיזו סכנה למלא רצון הנאהב, אבל ישים נפשו בכפו ויסתכן לבלי המנע מעשות רצונו, לכן צוה ה' שיעשו ג' פעולות בזבחות האלוה של מצרים לעיניהם בפרסום גדול ולא ישיתו לב על הסכנה העצומה שיחרה אף המצרים ויקומו עליהם להשמידם, כמאמר משה (ח' כ"ב), עם כל זה לא ימנעו מלמלא המצוה בשווקים וברחובות עד הביאם אותו לביתם בקולי קולות ולא ייראו מן המצרים, יתר על כן - ישחטו הפסח בכנופיה ובעסק גדול משפחות משפחות בפרסום, ולא יפחדו משונאיחם, ולא די בזה, ועוד אח"כ בעת אכלם יפרסמוהו לדאבון גפוש המצרים, בתתם מדמו על משקופי הבתים והמזוזות לעיני כל עובר ויודע המצרים כי עתה יאכלו את יראתם, הלא ירצו לבוא עליהם בחרבות וברמחים ולגקום בתוך בני ישראל, הנה בכ"ז יעשו רצון קונם ולא יהיה מורך בלבבם, ובזה אות נפלא על שלימות התשובה והדבקם בו ית', והיותם כופרים בע"ז, וזהו "והיה הדם לכם לאות" - לכם, על טוב כונתכם ויושר אמת לבבכם על אלוהיכם.

- (1) הסבר מה משמעותה של מחלוקת התנאים אם נתנו את הדם "מבפנים" או "מבחוץ"?
- (2) עם מי מן התנאים מסכימה דעת הרמב"ם במורה נבוכים ועם מי מהם דעת בעל הכתב והקבלה?
- (3) × הסבר את הרעיון של דברי המכילתא האחרונים "רואה אני דם עקדתו של יצחק".
- (השווה לכך דברי בראשית רבה ל"ו ס' 'פירח ה' את ריח הציחוח" - הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש. וע' גליון ויקרא תשס"ו שאלה א' ושאלה ג').

(4) עוד להבנת דברי המדרש האחרונים:

מלבי"ם: אילת השחר (מבוא לפרושו לתורת כהנים)
 כלל קל"ו: מתפארת הלשון, שלא יחזיר את השם (שם העצם שבפסוק) בכל פעם, רק אחר שנזכר בפעם הראשון, אם הוא שם חנושא, יסמוך כל הפעלים עליו, ואם הוא שם הפעול, ירמזהו ע"י כנוי, כמו "ושחם אותו" "והזה עליו". וזה כלל בכל הלשונות. ועל כן בכל מקום שכפל השם, בין שם הנושא, בין שם הפעול, שלא לצורך, יש בו דרוש תמיד. והדרושים האלה יהיו בכמה דרכים.

כלל קל"ח: ופעמים רבות דרשו, שהשם הנשנה אינו השם הראשון ממנו.

וע' גליון צו תש"ז שאלה ב'

במה מסייעים כללים אלה להבנת דברי המכילתא האחרונים?

ב. י"ד: והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם חוקת עולם תחגורו.
 ט"ו: שבעת ימים מצות תאכלו...

ר' מאיר שמחה מדוינסקי: משך חכמה:

הנה בפסח מצרים לא היה חסדו בנהג אלא יום אחד, כן כתבו... ולדעתי הוא דאמר להם עתה דבר שלדורות הוא, להורות שלמות מצותיו. כי כל העמים בדתיהם הנימוסיות יעשו יום הנצחון יום מפלת אויביהם, לא כן ישראל, המה לא ישמחו במפלת אויביהם ולא יחוגו בשמחה על זה. וכמו שאמר (משלי כ"ד) "בנפול אויבך אל תשמח... פן יראה ה' ורע בעיניו..." הרי דאדם המעלה אינו שמח בנפול אויבו, משום שהשמחה רע בעיני ה', והלא הרע בעיני ה' צריך לשנאותו. ולכן לא נזכר בפסח "חג המצות כי בו עשה ה' שפטים במצרים" רק "כי הוציא ה' את בני ישראל ממצרים", אבל על מפלת האויבים אין חג ויום טוב לישראל.

ולכן על נס חנוכה אין היום מורה רק על הדלקת שמן זית וחידוך בית ה' וטהורו והשגחת אלוקים על עמו בזמן שלא היה נביא בישראל, ולכן נעשה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם, ההדלקה שמונה ימים בתיכל, משום שהמנהגים ושרי הצבא היו הכהנים הגדולים החשמונאים והיה חוששת ההשגחה, שמא יאמרו כחם ועוצם ידם ובתחבולות מלחמה נצחו, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בתיכל אשר אינו ידוע רק לכהנים, למען ידעו כי יד אלוהים עשתה זאת, והם מושגחים דרך נסי למעלה מן חסבע.

וכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה חמן או ביום שהרגו בשונאיהם, כי זו אינה שמחה לפני ישראל, רק היו"ם הוא ביום אשר נחן מאויביהם. וכמו מי שהיו צריכים למנוחה והיו נחשים על דרכם ונחרגו הנחשים, היתכן לשמח ביום שנצחו על הנחשים? כי השמחה רק על המנוחה. ולכן (אסתר ט' כ'-כ"ב) "ויכתב סרדכי את הדברים האלה... להיות עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר ואת יום חמשה עשר... כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם", שאין השמחה אלא על המנוחה, לא על יום ההרג בשונאיהם. והנה המצרים נטבעו בים סוף ביום שביעי של פסח, ואם היה אומר הקב"ר אז, שיעשו השביעי מקרא קודש, היה מלמה האדם, שה' צוה לעשות חג לשמח במפלתן של רשעים... ואין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים. לכן אמר בארץ מצרים, ש עשו חג בשביעי ולהורות שאין החג מסיבת מפלת מצרים בים, שצוה אותו (= את היום השביעי) פרס שנמבעו בים.

- א (1) מניין שלא היה פסח מצרים ואסור חמץ בו רק יום אחד?
 היכן רמז לכך בפרקנו? מהי השאלה המתיישבת על ידי כך?
- א (2) היכן בתורה אפשר למצוא סעד לדבריו במגמת חג הפסח?
- א (3) הידועים לך דברי חז"ל שמובע בהם אותו רעיון?